

გლობალური ბიზნესის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები და საქართველოს შესაძლებლობები Covid-19 პანდემიის კრიზისის შესამცირებლად

ლალი ხიხაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

მსოფლიოში ახალი კორონავირუსის (COVID 19) პანდემიამ შეცვალა მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ტენდენცია და მართლწესრიგი. კორონავირუსით გამონეულმა ნეგატიურმა შოკმა გავლენა იქონია მაღალგანვითარებული ქვეყნების -აშშ-ის, ევროკავშირის, იაპონიის, ჩინეთის, სამხრეთ კორეის, ინდოეთის და სხვა ქვეყნების ეკონომიკებზე. ფაქტობრივი მონაცემებით COVID-19 პანდემიამ მსოფლიო ეკონომიკაზე და გლობალურ ბიზნესზე დამანგრეველი ზეგავლენა მოახდინა, თუმცა პანდემიის ზეგავლენის ხარისხი და მასშტაბები დღემდე დაუდგენელია ამომწურავი ინფორმაციის არ არსებობის გამო. დღესაც კაცობრიობა ებრძვის პანდემიის მიმდინარე პროცესებს.

COVID-19-ის პანდემია გლობალური კრიზისის განვითარების თვალსაზრისით მსოფლიოსათვის ისტორიული და უპრეცედენტო მოვლენაა. COVID-19 პანდემიამ მწვავე ზიანი მიაყენა მსოფლიო ეკონომიკასა და გლობალურ ბიზნესს, მათ შორის საქართველოს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებს, როგორცაა ევროკავშირი, აზერბაიჯანი, თურქეთი, ჩინეთი, რუსეთი, უკრაინა, და სხვ. COVID-19 პანდემიით გამონეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა და ზიანმა(დღეისათვის შეუფასებელი, დაუთვლელია ზარალის ოდენობა და დანახარჯები), როგორც გლობალურ ეკონომიკაში, ასევე საქართველოში ეკონომიკური აქტივობის მკვეთრი შენელება და ბოლო წლების პოზიტიური შედეგების მინიმუმადე შემცირება გამოიწვია.

საკვანო სიტყვები: COVID-19-ის პანდემია, ეკონომიკური კრიზისი, გლობალური მიზიდებათა ჯაჭვი, ციფრული ტექნოლოგიები, ელექტრონული კომერცია, ბიზნესმოდელები.

COVID-19-ის გლობალურმა პანდემიამ ნათლად დაგვანახა, რომ თანამედროვე მსოფლიო მჭიდროდ ურთიერთდაკავშირებული და ინტეგრირებულია, რაც მიგვანიშნებს, რომ მსოფლიოში არსებული პრობლემები გლობალურ გადანაცვებასა და ეფექტიან მართვას საჭიროებს.

აზიის განვითარების ბანკის ანალიზის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, COVID-19-ის პანდემია 77 (0.08% მშპ) მლრდ. აშშ დოლარიდან 347მლრდ. დოლარამდე (0.4% მშპ) ზარალს მიაყენებს მსოფლიო ეკონომიკას, ხოლო გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ 2020 წლის 9 მარტს გაკეთებული ანალიზით, COVID-19-ის პანდემიის შემდგომ გლობალური ეკონომიკის ზრდა მინიმუმ 2.5%-მდე შემცირდება, მიყენებული ზარალი კი დაახლოებით ტრილიონ დოლარს მიაღწევს. პანდემიის გახანგრძლივების შემთხვევაში ეს რიცხვი შეიძლება გაორმაგდეს. საპროგნოზო ვარაუდებით ყველაზე დიდი ზიანი ნავთობისა და სტრატეგიული მნიშვნელობის საქონლის ექსპორტიორ ქვეყნებს მიადგება, რომელთა ეკონომიკური ზრდის ტემპი კი შეიძლება მინიმუმ 1%-ით შემცირდეს.

მიუხედავად იმისა, რომ სავარაუდო მოლოდინები განსხვავებულია, ძირითადად, ეკონომიკური ზეგავლენა ქვეყნებზე შემდეგი ლოგიკით განვითარდა: მთავარ ეკონომიკურ დარგებში მიიღო იმ ქვეყნებმა, რომლებშიც COVID-19-ის გავრცელების ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები დაფიქსირდა, აგრეთვე იმ ქვეყნებმა, რომელთა ეკონომიკებიც ყველაზე მეტად არის დამოკიდებული

ლი ტურიზმზე, ნავთობისა და სტრატეგიული მნიშვნელობის საქონლის ექსპორტზე, ამის შემდგომ კი ნეგატიური ზეგავლენა მათი პარტნიორი ქვეყნების ეკონომიკებშიც გავრცელდა.

ეკონომიკური შედეგები, რაც COVID-19-ის გავრცელებას მოჰყვა, ძალიან მძიმედ აისახა ჩინეთის ეკონომიკაზე. აზიის განვითარების ბანკის პროგნოზის მიხედვით ჩინეთის ეკონომიკას COVID-19-ის პანდემია ყველაზე უარეს შემთხვევაში 42 მლრდ. დოლარი დაუჯდება და მშპ-ს ზრდის ტემპი 1.74%-ით შემცირდება. უფრო ნეგატიურ შედეგებს ელოდებიან რაბო ბანკის ანგარიშის მონაცემებით, რომლის მიხედვითაც ჩინეთის ეკონომიკის ზრდა 2.4%-მდე შემცირდება ნარაუდები 5.7% ზრდის ნაცვლად.

მძიმე ეკონომიკურ შოკი და ზარალი განიცადა ევროკავშირსა და ევროზონაში შემავალმა ქვეყნებმა. სრულად ევროკავშირის ეკონომიკა პანდემიისაგან თავის დაღწევას მხოლოდ 2022 წლის ბოლოსათვის მოახერხებს.

2020-2021 წლის მონაცემებით, COVID-19-ის პანდემიამ ყველაზე მძიმე გავლენა ევროპულ ქვეყნებს შორის იტალიაზე იქონია. იტალიის მთავრობის გადამწყვეტილებით 2020 წლის მარტიდან ქვეყანა სრულ კარანტინზე გადავიდა. ეუთოს ანგარიშის მიხედვით იტალიის ეკონომიკა სტაგნაციას გააგრძელებს და 0% ზრდა დააფიქსირა 2020 წელს, მანამდე კი არსებობდა მოლოდინი, რომ იტალიის ეკონომიკა 0,4%-ით გაიზრდებოდა. გაცილებით უფრო ნეგატიურია რაბო ბანკის მოლოდინები და პროგნოზები, რომელიც იტალიის ეკონომიკის შემცირებას -1,6%-ით პროგნოზირებს.

იტალიის მთავრობამ 28 მლრდ. ევრო გამოყო პანდემიის კრიზისის შესამცირებლად. რაც გამიზნული იყო ჯანდაცვის სერვისების დაფინანსებისათვის, ოჯახებისა და დასაქმებულების სოციალური შემწეობისა და დაცვისათვის.¹

COVID-19-ის პანდემიის დაფიქსირებული შემთხვევების რაოდენობის მიხედვით(ყოველდღიურად 20-25 ათასზე მეტი ვირუსით დაინფიცირებული) ევროპულ ქვეყნებში გერმანია, საფრანგეთი და ესპანეთი ლიდერობს. ეკონომიკის ვარდნა და სტაგნაცია განსაკუთრებით გამოიკვეთა 2020-2021 წლებში, თუმცა ეკონომიკისა და ბიზნეს სექტორის რეაბილიტაცია და პირვანდელ ნიშნულებთან დაახლოება 2022 წლის მინურულისათვის იქნება შესაძლებელი.

COVID-19-ის ნეგატიური ზეგავლენა რუსეთის ეკონომიკაზე უკვე საგრძნობია. ეუთო-ს 2020 წლის მარტის ანგარიშში, რუსეთის ეკონომიკის ზრდის ტემპი გადაიხედა და შემცირდა. თუ წლის დასაწყისში მოსალოდნელი ეკონომიკური ზრდა 1.6% იყო, ახლა ის ოთხი მეათედით შემცირდა. შესაბამისად 2020 წლისთვის რუსეთის ეკონომიკის 1.2% ზრდა იყო პროგნოზირებული. 2020 წლის 18 მარტს 24%-ით შემცირდა ამერიკული ნავთობის ფასი (West Texas Intermediate crude) და ბარელის ღირებულება 20.37\$-მდე დაეცა, რაც 2002 წლის შემდეგ ყველაზე დაბალი ნიშნულია. საერთაშორისო ნავთობის (Brent crude) ფასი 14%-ით შემცირდა და ბარელის ფასი 24.52\$ შეადგინა.²

რუსეთის ეკონომიკის მსგავსად, ნავთობის ფასის ვარდნა მძიმე ზეგავლენას მოახდენს ირანის ეკონომიკაზეც. თუმცა ირანის შემთხვევაში ეკონომიკური მოლოდინები კიდევ უფრო მძიმეა. ამერიკული სანქციებით, დასუსტებული ეკონომიკა, დიდ ზიანს მიიღებს ნავთობის ბაზრის შემცირებით. Focus Economics-ის მოლოდინით ირანის ეკონომიკა 2021 წელსაც განაგრძობს ტენდენციას და 1.3%-ით შემცირდება.

გლობალური პანდემიის ზემოქმედების შედეგად განსაკუთრებით მოწყვლადი აღმოჩნდა განვითარებადი სახელმწიფოები და მათ შორის საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობა, რომელიც მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საგარეო ფაქტორებზე. ბოლო 3 წლის განმავლობაში ქვეყნის ძირითადი ეკონომიკური პარამეტრები მუდმივად გაუმჯობესების ტენდენციით ხასიათ-

¹ ავტორის ლალი ხიხაძის მსჯელობა აზიის განვითარების ბანკის(ADB) 2020 წლის მარტის ანგარიშის მიხედვით

² ეუთოს 2020 წლის მარტის ანგარიში.

დებოდა და ეს განსაკუთრებით 2019 წელს გამოჩნდა. კერძოდ, 2019 წელს დაფიქსირდა მოსალოდნელზე მაღალი ეკონომიკური ზრდა – 5.0%. ტურიზმიდან ქვეყნის ეკონომიკაში გენერირებული შემოსავალმა 3.3 მლრდ აშშ დოლარი (მშპ-ს 18.7%), საქონლის ექსპორტით მიღებულმა შემოსავალმა – 3.8 მლრდ აშშ დოლარი (მშპ-ს 21.7%), ხოლო წმინდა ფულადმა გზავნილებმა 1.5 მლრდ აშშ დოლარი (მშპ-ს 8.6%) შეადგინა. აღნიშნულის შედეგად ქვეყნის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტმა ისტორიულ მინიმუმს მიაღწია და მშპ-ის 5.5% შეადგინა. მოსალოდნელზე მაღალი ეკონომიკური ზრდისა და საგარეო სექტორის მონაცემების გაუმჯობესებამ განაპირობა საბიუჯეტო შემოსავლების დაგეგმილზე მეტად ზრდა, რამაც შესაძლებლობა მოგვცა სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულ კაპიტალურ ინვესტიციებს გადაეჭარბებინა მშპ-ის 8%-სთვის და ამავე დროს ნაერთი ბიუჯეტის წლის გათვალისწინებული) დაგეგმილი 2.7%-დან შეგვემცირებინა 2%-მდე.

2020 წელს მსოფლიოში ახალი კორონავირუსის (COVID 19) პანდემიამ შეცვალა მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ტენდენცია. 2020 წლის ოქტომბერში საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (IMF) განახლებულ „მსოფლიო ეკონომიკურ მიმოხილვაში“ 2020 წლის მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პროგნოზი განსაზღვრა -4.4 პროცენტით.¹

ამასთან ერთად საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მონაცემების მიხედვით, თებერვლის თვეში უკვე შემცირდა საერთაშორისო ვიზიტორთა რაოდენობა 0.7%-ით წინა წლის იმავე თვის მაჩვენებელთან შედარებით, თუმცა გაიზარდა ტურისტულ ვიზიტორთა რაოდენობა 4%-ით.²

ტურისტების შემცირება ასევე აისახება სარესტორნო ბიზნესზე, სავაჭრო ობიექტების ბრუნვაზე და ა.შ. ამ ბიზნესებზე ზეგავლენას მოახდენს არა მხოლოდ ტურისტების შემცირება, არამედ სხვადასხვა შეზღუდვები, რომლებიც დისტანციების დაცვას ისახავს მიზნად. ეკონომიკური გავლენის მასშტაბის შესაფასებლად შეიძლება აღინიშნოს, რომ მაგალითად ტურიზმის სფეროში, 2018 წლის ოფიციალური მონაცემებით, მხოლოდ სასტუმროებსა და რესტორნებში 44 000 ადამიანი დასაქმებული; ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის მცირე ბიზნესის სფეროში ჩართულია 187,6 ათასი ადამიანი და ა.შ.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები: 2019 წლის მონაცემებით 15 ყველაზე მნიშვნელოვან ინვესტორებს შორის არიან აშშ, ჩინეთი და იაპონია. არსებულ ქვეყნებში ვირუსული აფეთქების ეკონომიკური შოკები შეიძლება პირდაპირ გავრცელდეს საქართველოზეც. ინვესტიციების შემცირების ტენდენცია უკანასკნელი წლების მანძილზე ისედაც მნიშვნელოვან საფრთხეს წარმოადგენდა საქართველოს ეკონომიკისათვის. პანდემიის ზეგავლენის შედეგად ეს რისკები კიდევ უფრო მძიმე და აქტუალურია.

ფულადი გზავნილების წილი საქართველოს მშპ-ში 13.5 %-ს შეადგენს (2019 წლის საქსტატის მონაცემები). ევროკავშირიდან მიღებული ფულადი გზავნილები, მთლიანი ფულადი გზავნილების 41.7%-ია. ყველაზე მეტ ფულად გზავნილს ევროკავშირის ქვეყნებიდან საქართველო იტალიიდან (15.8%) და საბერძნეთიდან (12%) იღებს. ასევე მნიშვნელოვანი 10.4%-იანი წილი მოდის აშშ-ზე. რუსეთიდან (20.9%) და ისრაელიდან (10.5%) მიღებული გზავნილები დაახლოებით მთლიანი გზავნილების 1/3-ს წარმოადგენენ. მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ გზავნილების მოცულობა არ შემცირებულა, პანდემიის გავრცელებას ევროპასა და ამერიკაში, სავარაუდოდ, მძიმე ნეგატიური გავლენა ექნება ფულადი გზავნილების მოცულობაზეც.

მსოფლიოში რამდენიმე ქვეყანა(აშშ, გერმანია, საფრანგეთი, იაპონია და სხვა) აწარმოებს საკუთარი მოსახლეობისათვის საჭირო პროდუქტს და სერვისს, მაგრამ ქვეყნების უმრავლესობას

¹ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 2020 წლის „მსოფლიო ეკონომიკური მიმოხილვა“.

² საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მონაცემები.

ნაკლები წვდომა გააჩნია მედიკამენტებზე, სამედიცინო აპარატურაზე, სამომხმარებლო საქონელზე, ჯანდაცვისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან საქონელზე. ამდენად COVID-19-ის პანდემიის ზენოლას განიცდიან გლობალური ეკონომიკები, ფინანსური ინსტიტუტები და მჭიდროდ დაკავშირებული ლოჯისტიკური მიწოდებათა ჯაჭვები.

2020 წლის თებერვლის თვიდან დაფიქსირდა მოსახლეობის გაზრდილი მოთხოვნა პროდუქტზე, უმუშევრობის გარდაუვალი ზრდა, სიღარიბის მაჩვენებლის გაზრდა, ეროვნულ ვალუტაზე სხვადასხვა ფაქტორების ზენოლა, ტურიზმისა და საერთაშორისო გზავნილების შემცირება – ეს ის ხილული ეკონომიკური ეფექტებია, რომელთა გამოცდა საქართველოს მოსახლეობამ საკუთარ თავზე გამოცადა.

ზემოთაღნიშნულის გათვალისწინებით საქართველოს მსგავსი ქვეყნები მნიშვნელოვნად არიან დამოკიდებული მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებზე და ცვლილებებზე. საერთაშორისო პოზიტიური და ნეგატიური გამოცდილების გააზრება არა მარტო ჯანმრთელობის დაცვის, არამედ ეკონომიკური სტაგნაციის დაძლევის აუცილებელი პირობა უნდა გახდეს. ამდენად საქართველოში, ისე როგორც მთელ მსოფლიოში მნიშვნელოვანია კერძო ინიციატივების გამოჩენა და თვითორგანიზება ახალი ტიპის სერვისებისა და პროდუქტების შემუშავებისათვის, რომლებიც არსებულ მოთხოვნებსა და გამოწვევებს მაქსიმალურად უპასუხებს.

მიუხედავად გლობალური ეკონომიკური კრიზისა პანდემიით განპირობებული გამოწვევები და სირთულეები შეიძლება გადაიქცეს რეალურ შესაძლებლობებად და განვითარების დამაჩქარებლად მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის. მიმდინარე ეტაპზე ქვეყნებს ეძლევათ ახალი შესაძლებლობები, რათა პირველი შემსრულებლები გახდნენ ბიზნესის კეთების კუთხით და არსებული ეკონომიკური მდგომარეობის მოდერნიზების თვალსაზრისით-რეფორმატორები, ამასთან ყურადღების ცენტრში მოაქციონ მანამდე უგულველყოფილი აქტიუალური საკითხები.

ისეთი სფეროები, როგორცაა ელექტრონული მონეობილობების და პროგრამული უზრუნველყოფის წარმოება სარგებელს დისტანციური მუშაობის გაზრდილი ტენდენციიდან მიიღებენ. საპირისპიროდ, ისეთი დარგები, რომლებმაც მძიმე დარტყმა მიიღეს COVID19-ის პანდემიის გამო, მაგალითად ტურიზმი, მომსახურების სექტორი, სამშენებლო ბიზნესი, საავტომობილო და აეროკოსმოსური წარმოება, სავარაუდოდ კონსოლიდაციისკენ წავლენ, რაც თავის მხრივ გავლენას იქონიებს პოტენციურ საინვესტიციო სტრატეგიებსა და ბიზნეს ლოკაციის შერჩევაზე.

საქართველოსათვის მეორე მნიშვნელოვანი გასათვალისწინებელი შესაძლებლობა- ელექტრონული კომერციის, დისტანციური მუშაობისა და სხვა ციფრული ბიზნესმოდელების დანერგვაა, რადგანაც ბიზნესის მიერ კარანტინის პირობებთან ადაპტაციამ, ბევრი ისეთი ფუნქცია, რომელიც პირისპირ ხორციელდებოდა დისტანციურად ინტერნეტ სივრცეში გადაიტანა. ამ ცვლილებამ დრამატულად დააჩქარა ციფრულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ახალი ბიზნესმოდელების დანერგვა. ისეთმა ტენდენციებმა, როგორცაა ელექტრონული კომერცია, დისტანციური მუშაობა, მობილ-ბანკით გადახდები, სახლში მიწოდების სერვისები (Volvo, Wolt და სხვა), რომელმაც შექმნა შესაძლებლობები შემუშავდეს ახალი, დამატებითი ღირებულების შემქმნელი სერვისები. მოსალოდნელია, რომ COVID-თან დაკავშირებული შეზღუდვების შემსუბუქების და მოხსნის შედეგად, ზემოთაღნიშნული ტენდენციები შენელებება. მიუხედავად ამისა, ეს მიდგომები უფრო მნიშვნელოვან ადგილს შეინარჩუნებენ ეკონომიკის ფუნქციონირებაში, ვიდრე ეს პანდემიის დადგომამდე იყო. წინასწარი კლვევების მიხედვით, ელექტრონული კომერციის გავრცელება 2022 წლის ბოლოსთვის ორჯერ უფრო მეტი იქნება, ვიდრე ეს COVID-მდე პერიოდში იყო. გარდა ამისა, გამო-

კითხული ტოპ-მენეჯერების 50-დან 75%-მდე გეგმავს, რომ დასაქმებულებს მუდმივად შეუნარჩუნოს დისტანციურად მუშაობის არჩევანი.¹

გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოს, მის მეზობელ ქვეყნებთან შედარებით, გააჩნია რიგი უპირატესობებისა, კერძოდ: გეოპოლიტიკური მდებარეობა, ბიზნესის კეთების სიმარტივე, გამჭვირვალე და ლიბერალური საგადასახადო სისტემა, მრავალრიცხოვანი საერთაშორისო ხელშეკრულებები თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ(ევროკავშირთან, ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის ქვეყნებთან, ჩინეთთან, თურქეთთან, რუსეთთან და სხვა სავაჭრო პარტნიორებთან), COVID-ზე წარმატებული რეაგირება, რაც მას აძლევს შესაძლებლობას გახდეს რეგიონული საინვესტიციო, სავაჭრო და ლოჯისტიკური ჰაბი. ეს ის შესაძლებლობები და უპირატესობებია, რომლებიც საქართველომ მცირე ბიზნესის განვითარებისა და ეკონომიკური პროგრესისათვის უნდა გამოიყენოს.

ქართული კომპანიების კონცენტრაცია მხოლოდ ადგილობრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე, ინოვაციების ფართომასშტაბიანად დანერგვის ერთ-ერთი ხელშემშლელი ფაქტორია: კერძოდ, მცირერიცხოვანი მოსახლეობა-(2020 წლის სტატისტიკური მონაცემებით-3 716 023 ადამიანი), მინიმალური ბაზრის ტევადობა, მომხმარებელთა დაბალი მყიდველუნარიანობა და სხვა). მსგავსი მდგომარეობა არ უბიძგებს ბიზნეს კომპანიებს ინოვაციებისა და ძირეული ინვესტიციების განხორციელებისკენ, არამედ ისინი მათთვის კარგად ნაცნობი და შეზღუდული ბაზრისთვის, ნაკლებად კონკურენტული პროდუქციის შეთავაზებით შემოიფარგლებიან. შედეგად, მცირე და საშუალო ბიზნესებისთვის რთულია რეგიონული და საერთაშორისო ბაზრებზე კონკურენციაში ჩართვა, რაც თავის მხრივ, მათი ადგილობრივ ბაზარზე დამკვიდრებასა და შენარჩუნებას იწვევს.

საერთაშორისო ბაზრებზე დივერსიფიკაცია და ეკონომიკური ზრდის ახალი შესაძლებლობების მოპოვება, საუკეთესო ეკონომიკურ გარემოშიც კი, საკმაოდ რთული პროცესია. საქართველომ აქცენტი პრიორიტეტული დარგების ხელშეწყობაზე უნდა გააკეთოს და ამასთან მაქსიმალურად თანაბარი თამაშის წესები შეინარჩუნოს ყველა დარგისთვის. ის მაღალპოტენციური დარგები და მცირე ბიზნესის სანარმოები, რომელთა საშუალებითაც საქართველო გლობალურ მიწოდების ჯაჭვებში შეძლებს ჩართვასა და ამავდროულად გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობა შეუძლიათ. ამასთან ობიექტური აუცილებლობაა საქართველო შემდეგი კრიტერიუმის ერთობლიობას უნდა აკმაყოფილებდეს:

- ❖ მენეჯმენტისა და კრიზისისული გარემოებების ეფექტიანი მართვის გამოცდილება;
- ❖ მაღალი ტელექტუალური და იაფი ადამიანური რესურსი;
- ❖ საერთაშორისო რეიტინგი, ლიბერალური საინვესტიციო და სავაჭრო რეჟიმები;
- ❖ მზარდი ჰარმონიზაცია ევროკავშირთან, სხვა საერთაშორისო ნორმებთან და სტანდარტებთან;
- ❖ უხვი და იაფი განახლებადი რესურსების მაღალი პოტენციალი;
- ❖ ბიზნესის წარმოების სიმარტივე და გამჭვირვალობა;
- ❖ მიმზიდველი გეოპოლიტიკური მდებარეობა და ბუნებრივი გარემო;
- ❖ ღია ეკონომიკის პრინციპების აღიარება და ღია საზოგადოება;
- ❖ თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებების სიმრავლე და გლობალურ ეკონომიკებთან(ევროკავშირთან, ჩინეთთან, აშშ-თან, დსთ-თან, თურქეთთან, ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის ქვეყნებთან და სხვა) მჭიდრო თანამშრომლობა

ეს უპირატესობები, გარკვეულწილად მიანიშნებენ, რომ აქცენტი უმჯობესია მატერიალური პროდუქციის წარმოებაზე გაკეთდეს, ვიდრე ინტელექტუალურ (ცოდნაზე-დაფუძნებულ) სერვი-

¹ USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-19 ის ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020, 31 აგვისტო.

სებზე, ვინაიდან მატერიალურ წარმოებას ხელს უწყობენ იაფი ენერგო და ადამიანური რესურსები, საქართველოს გლობალური იმიჯი, თავისუფალი ვაჭრობის საერთაშორისო ხელშეკრულებები და სხვა.

საქართველოში კერძო ბიზნესის სტრუქტურა მრავალფეროვანია, მრავალი სეგმენტი ჯერ კიდევ ახალია და მცირე მასშტაბის. საჭიროა მოქნილი პოლიტიკის სწრაფად შემუშავების აუცილებლობა და ხუთი ძირითადი სეგმენტის გამორჩევა, რომელსაც მოკლე ვადაში მაქსიმალური შედეგის მოტანის პოტენციალი გააჩნია:

ფარმაცევტული და პირადი ჰიგიენის საშუალებები: ფარმაცევტულმა და პირადი ჰიგიენის საშუალებებმა 2019 წელს საქართველოს ექსპორტის 6% შეადგინა და ადგილობრივი მოხმარების იმპორტის მესამე უმსხვილეს კატეგორიაში მოხვდა სპილენძისა და ნავთობპროდუქტების შემდეგ. ადგილობრივი ინდუსტრია მოიცავს მცირე ბიზნესის მწარმოებლების მზარდ და მრავალფეროვან ჯგუფს, რომლებიც სპეციალიზირებულნი არიან უპატენტო მედიკამენტების, მცენარეული მედიკამენტების, პარფიუმერული და კოსმეტიკური პროდუქტების წარმოებაში. საქართველოს აქვს გამოცდილება ფარმაცევტული კომპანიების მიერ ადგილობრივი ბაზრისთვის ლოჯისტიკაში და ინფრასტრუქტურაში ინვესტირების კუთხით, დარგის განვითარებას ასევე ხელს უწყობს საქართველოს იმიჯი, როგორც ბიოფაგების კვლევის და მკურნალობის ცენტრი.¹

COVID-19-მა ნოყიერი ნიადაგი შექმნა ფარმაცევტული დარგის განვითარებისთვის. პანდემიის განმავლობაში მოთხოვნა ფარმაცევტულ პროდუქციაზე შენარჩუნდა და სავარაუდოდ ეს ტენდენცია პანდემიის შემდგომაც გაგრძელდება, ვინაიდან გაიზრდება ყურადღება პირადი ჯანმრთელობისა და ჯანდაცვის სერვისების მაქსიმალურად გამოყენებაზე.

გრძელვადიანი მოხმარების ელექტრონული ტექნიკა, ინსტრუმენტები და მონყობილობები: ხანგრძლივი სარგებლობის ელექტრონული ტექნიკის, ინსტრუმენტების და მონყობილობების წარმოება მოიცავს ინდუსტრიულ და საყოფაცხოვრებო ტექნიკასა და ელექტრონული კომპონენტების შემცველ მონყობილობებს, გარდა მასშტაბზე დამოკიდებული სამომხმარებლო ტექნიკისა (მაგალითად მობილური ტელეფონი, ტელევიზორი). საქართველოში ამჟამად არსებული წარმოება მცირე მასშტაბისაა და დანაწევრებულია. აქტივობა სამი ძირითადი სეგმენტის გარშემო კონცენტრირდება, რომლებსაც COVID-19-ის შემდგომ ეტაპზე განვითარების პოტენციალი გააჩნიათ. ეს სეგმენტებია: სამედიცინო ტექნიკა და მონყობილობები, ენერგო და ჰაერის გაგრილების დანადგარები, ტექნიკა და სატელეკომუნიკაციო დანადგარები. ყველა ამ სეგმენტის განვითარებას, ხელი შეეწყობა პანდემიის შემდგომ ჩამოყალიბებული ისეთი ტენდენციებით, როგორიცაა ჯანდაცვის სადმი გაზრდილი ყურადღება, შენობების გაუმჯობესება ჯანმრთელობისთვის უსაფრთხო გარემოს შექმნის მიზნით. ამ სეგმენტში მოქმედი კომპანიების მხარდაჭერა DCFTA-ს მოთხოვნების დაკმაყოფილებაში, დაეხმარება მათ ჩაერთონ რეგიონული და გლობალური მინოდების ჯაჭვებში.²

საკვები და სასმელი პროდუქტები: სასმელები და ალკოჰოლური სასმელები უკვე წარმოადგენენ საქართველოს ერთ-ერთ უდიდეს საექსპორტო პროდუქციას და მცირე ბიზნესის წარმოების სეგმენტებს, რომლებმაც 2019 წლის შიდა წარმოების ექსპორტის 20%-ს შეადგინეს. ქართული ღვინის მზარდი პოპულარობა და პანდემიის პერიოდში საკვები და სასმელი პროდუქტების მოხმარების დონის შენარჩუნება, საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ამ სეგმენტებს გაფართოების პოტენციალი აქვთ და მათი საშუალებით შესაძლებელია სხვა, შედარებით მცირე ზომის მზა და დამუშავებული საკვები პროდუქტების სეგმენტების განვითარება. საქართველოს თხილის სეგმენტი, უკვე კარგად არის ინტეგრირებული საერთაშორისო მინოდების ჯაჭვებში. ამ სეგმენტის სა-

¹ USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-19 ის ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020, 31 აგვისტო;

² იქვე

შუალეობით შესაძლებელია საერთაშორისო ბაზრებზე წვდომის გაზრდა და წარმოების პროცესის სხვადასხვა რგოლის საქართველოში განვითარება. რაც, თავის მხრივ, რეგიონულ და საერთაშორისო ბაზრებზე დამკვიდრებას გაამარტივებს.

ავეჯი, ტექსტილი და ტანსაცმელი: ავეჯი, ტექსტილი და ტანსაცმელი წარმოადგენდა საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე სწრაფად მზარდ წარმოებასა და საექსპორტო სექტორს, ბოლო წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისთვის წარმატებულ სამიზნეს და ერთ-ერთ ყველაზე დიდ საიმპორტო კატეგორიას. ზოგიერთმა ბიზნესმა ალლო აულო ბაზარზე გაჩენილ ახალ შესაძლებლობებს, განსაკუთრებით სამოსის სექტორში, სადაც რამდენიმე მწარმოებელმა ნიღბების წარმოება და ექსპორტზე გატანა დაიწყო ევროპაში და აშშ-ში. თუმცა, დარგის ფრაგმენტაციის გათვალისწინებით, კერძო ბიზნესს მხარდაჭერა დასჭირდება განვითარებისთვის და ბაზრის შესაძლებლობების იდენტიფიცირებისთვის საჭირო ფინანსური რესურსების მოძიებაში. სწორედ USAID-ის ეკონომიკური უსაფრთხოების პროგრამის მიერ მხარდაჭერილია ბიზნესების პროაქტიული თანამშრომლობა, რათა შეძლონ ახალ ბაზრებზე გასვლა და სარგებლის მიღება.¹

სამშენებლო და საგზაო მასალების წარმოება: საქართველო მეზობელი სახელმწიფოების მხრიდან მკაცრი კონკურენციის პირობებში იმყოფება დაბალი ღირებულების სამშენებლო მასალების წარმოების მხრივ, ქვეყანაში არსებობს ადგილობრივი მწარმოებლების ნიშა, რომლებიც ადგილობრივ და საექსპორტო ბაზრებს ემსახურებიან სხვადასხვა სამშენებლო პროდუქციით და მასალებით, მათ შორის გზების მშენებლობისთვის საჭირო მასალებით და ბოჭკოთი, ხის მასალებით და მოწყობილობებით. ინვესტიციები ინფრასტრუქტურის სფეროში, როგორც ჩანს, ცენტრალურ როლს ასრულებს COVID-19-ის აღდგენის გეგმებში მთელს მსოფლიოში და მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საქართველოშიც. რიგმა ევროპულმა ქვეყნებმა უკვე განაცხადეს, რომ გეგმავენ მილიარდობით ინვესტიციის განხორციელებას ინფრასტრუქტურის განვითარებაში, კერძოდ ევროკავშირის ინიციატივის „ახალი მწვანე გარიგების“ მხარდასაჭერად, რომელსაც შეუძლია გაზარდოს მოთხოვნა ისეთ მასალებსა და ინფრასტრუქტურაზე, რომლებიც ხელს უწყობს მდგრად განვითარებასთან დაკავშირებულ მიზნების შესრულებას. ადგილობრივი ბაზრის განვითარების და ზრდის ხელშესაწყობად, მნიშვნელოვანია საქართველოში მცირე ბიზნესის საწარმოების პოტენციალის წარმოჩენა ამ მიმართულებით. საქართველოში არსებული სამშენებლო მასალების რესურსული პოტენციალი მაქსიმალური შესაძლებლობებით უნდა გამოიყენონ ქართულმა კომპანიებმა სამშენებლო – საგზაო მასალების წარმოების დარგის განვითარებისათვის და დივერსიფიცირებული ბაზრის სექტორების განვითარებისათვის.²

საქართველოს ექსპორტირებადი ეკონომიკა ძირითადად კონცენტრირებულია ტურიზმში, შემდეგ მოდის წარმოება (ძირითადად მადნეული, შენადნობები და მინერალური პროდუქტები, სასმელები და სურსათი) და მოყვება ტრანსპორტისა და უძრავი ქონების დარგები, რომლებიც ტანდემში ფართოვდება. 2019 წლის მონაცემებით ტურიზმი მშპ-ს 12%-ს შეადგენდა, რაც მომსახურების ექსპორტის ღირებულების 70%-ს და მთლიანი ექსპორტის თითქმის 40%-ია, რაც სხვა შესაძარბეული ქვეყნების ეკონომიკასთან შედარებით ორჯერ მეტი მაჩვენებელია.³⁵ უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობა, რომელიც ტურიზმის ზრდასთან ერთად სტაბილურად იზრდებოდა, მშპ-ს 11,5% -ს შეადგენდა და მშენებლობასთან ერთად წარმოადგენდა ეკონომიკის მეხუთედზე მეტს. სოფლის მეურნეობამ, მიუხედავად იმისა, რომ მშპ-ს მხოლოდ 7.2% და საქონლის ექსპორტის 7% შეადგინა, ოფიციალური მონაცემებით, ქვეყნის მთლიანი დასაქმების თითქმის 40% უზრუნველყო, ხოლო რეალურად უფრო მეტი, არაფორმალური დასაქმების არსებობიდან გამომდინარე.

¹ USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-ის ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020, 31 აგვისტო.

² იქვე

ნარე. სამთომოპოვებითი და შენადნობების წარმოება, საკვებისა და სურსათის წარმოებასთან ერთად ინდუსტრიის მიერ დამატებული ღირებულების 50%-ს წარმოადგენდა, მთლიანი საქონლის ექსპორტის – 50% -ს და ადგილობრივი საქონლის ექსპორტის – თითქმის 70% -ს.¹

COVID-19-ის ეპიდემიამ და თანმდევემა გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისმა საქართველოს ეკონომიკის დიდი ნაწილი შეაჩერა. მარტისა და აპრილის თვეებში, საკარანტინო პერიოდის პიკის პერიოდში, მთლიანად სამომსახურეო და სავაჭრო ბიზნესებმა დიდი საშემოსავლო დანაკარგი და სამუშაო ადგილებიდან მასობრივი გათავისუფლებები განიცადეს. „ფრაის უოთერჰაუს კუპერსის“ (PWC) მიერ ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად სასტუმროების და კვების ბიზნესების თითქმის 80%-ს წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 50%-ზე მეტით შეუმცირდა შემოსავალი, მსგავსი ტენდენცია დაფიქსირდა ტრანსპორტირებისა და საწყობებით მომსახურების (69%), საბითუმო და საცალო ვაჭრობის (68%) და სხვა მომსახურებებში (68%). ამ დარგებში პერსონალის დათხოვის ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები დაფიქსირდა, სასტუმრო და კვების ბიზნესის წარმომადგენლების 46% – ის განცხადებით მათთან კადრების 100% -იანი შემცირება მოხდა, 28% ტრანსპორტირებასა და დასაწყობებაში, 25% საბითუმო და საცალო ვაჭრობაში და 40% მომსახურების სხვა სექტორებში.²

პანდემიის ზეგავლენით მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქვეყანაში გაციფრულების მასშტაბები. გაციფრულება მნიშვნელოვანია, როგორც საერთაშორისო ბაზრებზე შეღწევისთვის, ასევე ეროვნული ეკონომიკის სტიმულირებისთვის. გარდა ამისა, გლობალურ ეკონომიკაში წარმატებული მონაწილეობისთვის, დღიდი თვე უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს იმ შესაძლებლობების გამოყენება რომელსაც ელექტრონული კომერცია და გაციფრულება იძლევა.

ციფრული ტექნოლოგია პასუხობს პანდემიის შედეგად წარმოქმნილ მოთხოვნებს, ვინაიდან მისი საშუალებით შესაძლებელი ხდება ინფორმაციის მოგროვება და მართვა, მაგალითად ისეთი მეთოდების გამოყენებით როგორც არის ხელოვნური ინტელექტი, საოპერაციო სისტემების ინტეგრაცია და ა.შ. COVID-მა ასევე ავტომატიზაციის პროცესის დაჩქარებაც გამოიწვია, რაც ციფრული ტექნოლოგიების კიდევ უფრო მასშტაბურად გავრცელებას შეუწყობს ხელს. ფრაის უოთერჰაუს კუპერსის (PWC) კვლევის თანახმად ბიზნეს აღმასრულებლების 44% თვლის, რომ COVID-თან დაკავშირებული დისტანცირების შეზღუდვების შედეგად დაჩქარდება ავტომატიზაცია და სამუშაოსადმი სხვა, ახლებური მიდგომების შემოღება.³ შედარებით დაბალია მომსახურების, პროგრამული უზრუნველყოფის და სხვა დამხმარე მოწყობილობების გავრცელების მასშტაბი და მოხმარება⁴.

ციფრული ტექნოლოგიების განვითარება ინვესტიციებს მოითხოვს, რომელთა განხორციელება, მხოლოდ მუდმივი ეკონომიკური გაფართოების შედეგად მიღებულ ლიკვიდურ ბაზრებშია შესაძლებელი. ასე რომ, საერთაშორისო ბაზრებზე შეღწევა და ციფრული ტექნოლოგიების მასშტაბური დანერგვა, ერთიანი, ინტეგრირებული სტრატეგიის ნაწილი უნდა იყოს. 2019 წელს, ICT-ს დარგი ყველა სხვა ქვე-19სეგმენტზე მეტად განვითარდა და 15.4% – იან ზრდას მიაღწია, რაც ამ სექტორში ზრდის პოტენციალზე მიუთითებს.⁵

¹ USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-ის ეკონომიკური პოლიტიკა, გვ.,36, 2020, 31 აგვისტო,

² „ფრაის უოთერ ჰაუს კუპერსი“ (PWC), „ქართული ბიზნესი COVID-19 პანდემიის პირისპირ“, 2020 წლის ივნისი.

³ „ფრაის უოთერ ჰაუს კუპერსი“ (PWC), „ქართული ბიზნესი COVID-19 პანდემიის პირისპირ“, 2020 წლის ივნისი.

⁴ იქვე

⁵ USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-19 ის ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020, 31 აგვისტო.

დასკვნა

ინდუსტრიაზე მდგრადი ზემოქმედების გარდა, კერძოდ, საქართველომ უნდა მიიღოს ზომები ტურიზმის სექტორის მდგრადი, საბაზარო პრინციპებზე დაფუძნებული აღდგენის ხელშეწყობისთვის, ასევე გადადგას ნაბიჯები სოფლის მეურნეობის სექტორის ცენტრალიზაციისა და მოდერნიზაციისთვის თითოეული ამ სექტორის პრიორიტეტი უნდა იყოს „ბორკილების“ მოხსნა COVID-მდე აქტივობისთვის (მაგ., სტრატეგიული ფრენების განახლება) და სექტორში მოქმედი ბიზნესისთვის დახმარების აღმოჩენა ადაპტირების თვალსაზრისით.

ტურიზმი არის და დარჩება საქართველოს ეკონომიკისა და კერძო სექტორის მნიშვნელოვან ნაწილად და განვითარებისაკენ მიმავალ გზად. ალტერნატიულ დარგებზე ფოკუსირება არ გულისხმობს ტურიზმის, როგორც საქართველოს აღდგენის გეგმის ნაწილის უკუგდებას. საქართველომ უნდა გააგრძელოს ისეთი ნაბიჯების გადადგმა, რომლებიც ტურიზმის ინდუსტრიას სწრაფი, მაგრამ უსაფრთხო აღორძინების საშუალებას მისცემს. ეს მოიცავს ამ ინდუსტრიის ბიზნესების პოზიციონირებას ისე, რომ ისარგებლონ მრავალმხრივი რეფორმებით და გააგრძელონ მიზნობრივი ზომები, რომლებიც უკვე ხორციელდება:

- ადგილობრივი ტურიზმის მხარდაჭერა;
- იმ ფრენის მარშრუტების გახსნა, რომლებიც საქართველოს იმ პრიორიტეტულ სამიზნე ბაზრებთან აკავშირებს, რომლებმაც შეძლეს COVID-ის შემთხვევების კონტროლი;
- საქართველოს, როგორც მუშაობისა და დასვენებისთვის უსაფრთხო და ჯანსაღი დანიშნულების ადგილის მარკეტირება და რეკლამირება;
- COVID-19 გარემოზე მორგებული ნიშური ტურისტული მომსახურების მხარდაჭერა – მაგ., აგროტურიზმი, სამედიცინო ტურიზმი, კონფერენციები, დისტანციური სამუშაო • ლატენტური ტურიზმის ინფრასტრუქტურის ჩართვა COVID რეაგირების მიზნებისთვის (მაგ., საკარანტინო ზონები). მიუხედავად იმისა, რომ ტურიზმის განმეორებით გახსნა უნდა განხორციელდეს, რაც შეიძლება მიზანშეწონილად, მან ფრთხილად უნდა დააბალანსოს ქვეყნის შესაძლებლობები COVID-ის გავრცელების კონტროლის თვალსაზრისით.

COVID-19-ის პანდემიის არსებობას, სავარაუდოდ, ხანგრძლივი გავლენა ექნება ტურიზმისა და სტუმარ-მასპინძლობის სექტორების მუშაობაზე, რაც ბიზნესის ადაპტაციას მოითხოვს. მთავრობის პოლიტიკას შეუძლია და მან ხელი უნდა შეუწყოს ამ რეფორმას ბიზნესის და დარგობრივ დონეზე. ტურიზმის ბიზნესის ფინანსური და საკონსულტაციო მხარდაჭერის სამიზნე უნდა იყოს გაციფრულება, ინოვაციები და სხვა ისეთი ინვესტიციების ხელშეწყობა, რაც საშუალებას მისცემს მცირე და საშუალო ბიზნესს უკეთ დააკმაყოფილონ მომხმარებელთა შეცვლილი მოთხოვნები და გლობალური ბიზნესის ტენდენციების კვალდაკვალ განახორციელონ ადაპტაცია.

COVID-19 პანდემიით განპირობებულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა ცხადყო, მიუხედავად ეკონომიკური აქტივობის შემცირებისა 2020-2021 წლებში, საქართველოში წარმოება კარგად გაუმკლავდა სირთულეებს, ვიდრე მომსახურების სექტორი. მნიშვნელოვანია COVID-19-ის პანდემიის შედეგად წარმოშობილი შესაძლებლობის გამოყენება და ინვესტიციების დაბანდება საქართველოს ინდუსტრიული ბაზის გაფართოებაში და ინფრასტრუქტურაში, რათა საქართველოს ეკონომიკამ და ბიზნეს სექტორმა უკეთ შეძლოს მომავალი კრიზისების მართვა და რეგულაციები, საერთაშორისო ბაზრის მოთხოვნებთან ადაპტირება და მდგრადობის შენარჩუნება.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ეკონომიკური ხედვა და 2019-2020-2021 წლის მასალები;
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2019-2020-2021 წლის სტატისტიკური მასალები;
3. USAID-ის ეკონომიკური მმართველობის პროგრამა, პოსტ-COVID-19-ის ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020, 31 აგვისტო;
4. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, 2020 ;
5. მსოფლიო ინვესტირების ანგარიში, გაეროს კონფერენცია ვაჭრობასა და განვითარებაზე-UNCTAD, 2020;
6. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის(IMF)2020-2021 წლის მსოფლიო ეკონომიკის მიმოხილვა;
7. აზიის განვითარების ბანკის(ADB)2020 წლის ანგარიშის მონაცემები;
8. „პრაის უოთერ ჰაუს კუპერსი“ (PWC), „ქართული ბიზნესი COVID-19 პანდემიის პირისპირ,“ 2020 წლის ივნისი.
9. ლ.ხიხაძე. „COVID-19 პანდემიით გამოწვეული ტენდენციები და საქართველოს შესაძლებლობები გლობალურ მინოდებათა ჯაჭვში ინტეგრირებისათვის,“
10. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომების კრებულში „COVID- 19 პანდემია და ეკონომიკა“, თსუ, 2021 თებერვალი
11. <https://www.geostat.ge>
12. <https://www.economy.ge>
13. <https://www.nbg.gov.ge>

Contemporary Trends in Global Business Development and Georgia's Opportunities to Mitigate the Covid-19 Pandemic Crisis

Lali Khikhadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Associate Professor

SUMMARY

The new coronavirus (COVID 19) pandemic in the world has changed the trend of world economic development and the legal order. The negative shock caused by the coronavirus has affected the economies of highly developed countries – the United States, the European Union, Japan, China, South Korea, India and other countries. According to actual data, the COVID-19 pandemic has had a devastating impact on the world economy and global business, although the degree and extent of the impact of the pandemic is still unknown due to the lack of comprehensive information. Even today, humanity is struggling with the ongoing processes of the pandemic.

The COVID-19 pandemic is a historic and unprecedented event for the world in terms of the development of a global crisis. The COVID-19 pandemic has severely damaged the world economy and global business, including Georgia's trade partner countries, such as the European Union, Azerbaijan, Turkey, China, Russia, Ukraine, etc. The economic crisis and damage caused by the COVID-19 pandemic (to date, the amount of damage and costs are unestimated), both in the global economy and in Georgia, have caused a sharp slowdown in economic activity and minimized the positive results of recent years.

The global pandemic of COVID-19 has clearly shown us that the modern world is closely interconnected and integrated, indicating that the problems in the world require global solutions and effective management.

Keywords: COVID-19 pandemic, Economic crisis, Global supply chain, Digital technologies, e-commerce, Business models.